

використана не була, а розробки залишилися майже невідомими, що послужило однією з причин подальшої стихійності, характерної для герботворення в УРСР.

Список використаних джерел

1. Гречило А. Б. Документи про складання ескізів гербів міст Української РСР у повоєнний час // Україна в минулому. – Львів, 1996. – Вип.6. – С.214–216.
2. Гречило А. Б. Українська міська геральдика. – Київ, Львів: УГТ, 1998. – 192 с.
3. Земцов С. М. О гербе города // Декоративное искусство СССР. – 1961. – №1. – С.4–5.
4. Институт рукопису НБУ імені В. І. Вернадського. – Ф.70. – Спр.550. – 1 арк.
5. О гербах губерний, областей, градоначальств, городов и посадов // Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1857. – Т.32. – №32037. – С.580–581.
6. Похлёбкин В. В. Словарь международной символики и эмблематики. – М.: Международные отношения, 2001. – 560 с.
7. Савчук Ю. Неопублікований рукопис «Очерки истории городской геральдики на Украине» та його місце в історіографічній спадщині // П'ята наукова геральдична конференція (Львів, 10–11 листопада 1995 року). Зб. тез повідомлень та доповідей. – Львів, 1995. – С.57–58.
8. ЦДАВО України. – Ф.4906. – Оп.1. – Спр.509. – 75 арк.
9. Там само. – Оп.1. – Спр.1346. – 91 арк.
10. Там само. – Оп.2. – Спр.63. – 32 арк.
11. Там само. – Оп.2. – Спр.64. – 52 арк.

References

1. G'rechylo A. B. Dokumenty pro skladannja eskiziv gerbiv mist Ukrai'ns'koi' RSR u povojennyj chas // Ukrai'na v mynulomu. – L'viv, 1996. – Vyp.6. – S.214–216.
2. G'rechylo A. B. Ukrai'ns'ka mis'ka gerald'yka. – Kyi'v, L'viv: UGT, 1998. – 192 s.
3. Zemcov S. M. O gerbe goroda // Dekorativnoe iskusstvo SSSR. – 1961. – №1. – S.4–5.
4. Instytut rukopysu NBU imeni V. I. Vernads'kogo. – F.70. – Spr.550. – 1 arkh.
5. O gerbah gubernij, oblastej, gradonachal'stv, gorodov i posadov // Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. – SPb., 1857. – T.32. – №32037. – S.580–581.
6. Pohljokin V. V. Slovar' mezhdunarodnoj simvoliki i jemblematiki. – M.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 2001. – 560 s.
7. Savchuk Ju. Neopublikovanyj rukopys «Ocherky ystoryy gorodskoj gerald'yky na Ukraine» ta jogo misce v istoriografichnij spadshhyni // P'jata naukova gerald'ychna konferencija (L'viv, 10–11 lystopada 1995 roku). Zb. tez povidomlen' ta dopovidej. – L'viv, 1995. – S.57–58.
8. CDAVO Ukrai'ny. – F.4906. – Op.1. – Spr.509. – 75 ark.
9. Tam samo. – Op.1. – Spr.1346. – 91 ark.
10. Tam samo. – Op.2. – Spr.63. – 32 ark.
11. Tam samo. – Op.2. – Spr.64. – 52 ark.

Yashchuk A. V., student of historical faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), ayashuk4@gmail.com

City heraldry Soviet Ukraine in the projects of the Office of the architecture of 1946–1947 (According TSDAVO Ukraine)

The article, based on archival documents of the Office of Architecture at the Council of Ministers of the USSR, reviewed projects heraldic 1946–1947. Revealed that the awakening of interest in the city heraldry falls on the early postwar years. This interest was based not on the symbolic meaning of the arms, and more for their aesthetic qualities. The process of training of researchers State Institute of Urban Design scientific basis for the revival of the Soviet Ukraine city emblems, including: information gathering, it's theoretical generalization and creating rules that had been developed new arms. The comparative characteristic with the principles adopted in the Russian Empire's urban heraldry and found similarities between them.

Keywords: heraldry, urban heraldry, coat of arms, creation coat of arms, UKSSR.

Ящук А. В., студент исторического факультета, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), ayashuk4@gmail.com

Городская геральдика Советской Украины в проектах Управления по делам архитектуры 1946–1947 гг. (По материалам ЦДАВО Украины)

На основе архивных документов Управления по вопросам архитектуры при Совете Министров УССР, рассмотрено геральдические проекты 1946–1947 гг.

Выявлено, что пробуждение интереса к городской геральдике приходится на первые послевоенные годы. Этот интерес основывался не на символическом значении гербов, но в большей мере на их эстетических качествах. Рассмотрено процесс подготовки исследователями Государственного института проектирования городов научной основы для возрождения в советской Украине городских гербов, в частности: сбор информации, ее теоретическое обобщение и создание правил, по которым должны разрабатываться новые гербы. Проведена сравнительная характеристика с принципами, принятыми в городской геральдике Российской империи и обнаружены между ними общие черты.

Ключевые слова: геральдика, городская геральдика, герб, создание гербов, УССР.

* * *

УДК 94(Укр)/093

Лаврут О. О.,

кандидат історичних наук, доцент, в.о. ректора,
Донецький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти (Україна, Слов'янськ),
lavrut.olga@gmail.com

НАВЧАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ УРСР В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940–х РР.

Друга половина 1940-х років стала нелегкою для українського народу. Важкі випробування повоснітних років відлунували у всі сфери життя. Не була виключенням освітньо-культурна сфера, яка майже вицвіт зруйнована. Процеси відновлення її – нелегкі. Поряд із людськими втратами додавалися зруйновані будівлі, відсутність певної бази. Одним із важливих питань залишалось навчальне забезпечення. Воно, в основному, було ліквідоване або спалюване в процесі воєнних дій. Перед урядом постала серйозна проблема: підняти ту матеріальну базу, яка збереглася і створити нову. З метою з'ясування нагальних потреб у навчальних закладах проводили певні розвідки, на основі чого складався перелік необхідного і надсилався вище. Теоретичні програми і на їх основі підручників, посібників та наочностей стало одним із пріоритетних. Це відбувалось у відповідних виданнях, котрі, фактично, монополізували цю діяльність, що було притаманне тій добі. Варіантність програмового забезпечення – майже відсутня.

На основі програм видавалось навчальне забезпечення. Термін їх видання та надсилання до закладів освіти були несвочасними. Тому, на початок навчального року не всі учні та педагоги забезпечувалися виданнями, що впливало на організацію та належну якість отримання освіти. Часто учні купували необхідне за коштів своїх батьків. З метою забезпечення «оновленою» за змістом навчальною літературою оголошували різноманітні конкурси. Це проходило на різних рівнях. Задля якісного змістового наповнення книг до їх творення запрошувалися відповідні фахівці.

Література іноземною мовою також адресувалась учнівству, проте її перелік був досить обмеженим. Важливим компонентом навчального процесу залишалось унаочнення матеріалу, який реалізовували через відповідні посібники.

Ключові слова: повоснітний, проблеми, навчання, забезпечення, підручник, посібник, рецензії, наочність.

Вагомим підґрунтям якісної освіти залишається видання та використання навчальних посібників. Вони відображають реальний стан розвитку різних галузей, основи яких починають вивчати у загальноосвітніх школах. Цікавим періодом є повоснітний. З одного боку, у цей час продовжували користуватися старими виданнями, з іншого – прагнули створити щось нове, сподіваючись на творчість, розкриття власного потенціалу. Саме на цьому періоді ми й зупиняємо власну увагу.

Аналізуючи роботи дослідників, ми умовно поділяємо їх на кілька груп. До першої відносимо ті, які стосувалися питань [1] освітнього розвитку [2]. До другої – життя учительства та їх забезпечення [3]. До третьої – матеріального становища [4]. Доробки присвячені джерелознавчому та історіографічному дослідженню підручників з різних дисциплін різних періодів. Автори звертали увагу на методологічному забезпеченні навчального процесу, вивчили різноманітні варіанти планування з навчальних дисциплін [5], структуру підручників та вплив їх на засвоєння програмового матеріалу учнями. Незначна кількість праць присвячена учнівству [6], у яких висвітлюється, в основному, деякі

аспекти будення [7, с. 54–61] – перебування їх у шкільних та позашкільних закладах [8]. Проте питання забезпечення підручниками та їх творення [9] й рецензування фактично залишилось осторонь [10]. Тому, метою нашого дослідження є подолання цих прогалин. Задля її реалізації необхідно вирішити ряд завдань:

– вивчити питання забезпечення підручниками, посібниками шкіл колишньої УРСР у другій половині 1940–х років, враховуючи мову видання;

– проаналізувати участь педагогів у конкурсі створення посібників, перепони на цьому шляху та вектори їх вирішення;

– охарактеризувати одну із рецензій на підручник: мотив її створення, позицію фахівця, позитивні та негативні змістовні характеристики роботи;

– зазначити перспективи дослідження.

Джерелами до написання нашої статті стали матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), які дозволили вивчити стан забезпечення підручниками шкіл УРСР у зазначений період, механізм вирішення цього питання та проаналізувати рецензію на один із них. Прикладом написання рецензії стала робота А. І. Білецького у видавництві «Радянська школа».

По закінченню Другої світової війни, життя освітніх закладів поступово почало входити у звичайне русло, проте із певними корективами. Одним із нагальних питань, яке довелося вирішувати, стало забезпечення

провести вибіркоче обстеження здійсненого. На районних, обласних нарадах заслуховували звіти щодо забезпечення навчальними приладами [11, арк. 23зв]. План видання шкільних підручників на 1946 рік був виконаний на 63,3% (1298,6 тис. екземплярів) [11, арк. 38зв].

Протягом 1945/1946 навчального року Наркомат освіти (з 15 березня 1946 р. – Міністерство освіти) УРСР мало було видати 19 назв програм і 1 навчальний план. Проте до друку здано 16 назв програм і 1 начальний план. З 16 назв програм надрукували 14, не надрукували «Російську літературу для 8–10 класів», «Історію СРСР» та «Нову історію», «Географію», «Українську мову 5–7 класи», «Літературне читання 5–7 класи», «Українську літературу 8–10 класи». Це пояснювалось додатковим розпорядженням Міністерства, згідно з яким був організований перегляд цих програм. У документі йшлося: «Тираж усіх програм забезпечує (забезпечує – авт.) одержання не менше 2 примірників кожної назви на школу. Інші – залишаються для службового користування Міністерства, обласних та районних відділів народної освіти. Видруковані програми до шкіл надійшли». Очевидним був дефіцит програмового забезпечення. Яким чином відбувалось забезпечення підручниками розглянемо нижче [11, арк. 43зв].

Забезпечення російськомовними підручниками на 1945/46 навч. рік (дані на 20 вересня 1946 р.) складало всього 1967 тисяч [11, арк. 49зв]. Згідно із довідкою про завіз підручників через систему Укркнигторгу станом на 1 вересня 1946 р. картина виглядала наступним чином:

**Завіз підручників на Україні через систему Укркнигторгу станом на 1 вересня 1946 р.
(тис. примірників) [11, арк. 72зв]**

План завозу на 1946/47 навчальний рік	Кількість україномовних		Кількість російськомовних		Разом	
	назв	примірників	назв	примірників	назв	примірників
План завозу на 1946/47 р.	103	2888	88	2275	191	5163
Одержано від видавництв	39	1246,8	34	505,4	73	1752
% виконання плану завозу		43,1		22,3		33,8
Решта підручників у торговельній мережі на 01.05.1946 р.		374,1		198,5		567,6
Наявність нових підручників станом на 01.09.1946 р.		1620,9		698,9		2319,8
Закуплені підручники, що були у вжитку		444,6		377,3		821,9
Загальна забезпеченість на 01.09.1946 р.		2065,5		1076,2		3.141,7
Одержано від видавництв, починаючи з 01.01.1946 р.	51	1738,6	46	745,8	51	972484.4

підручниками як старих видань, так і нових, котрі стали віддзеркаленням навчальних програм. Заступник міністра О. Філіпов зазначав, що з метою забезпечення навчального приладдя Укркнигокультторг надсилав директорам шкіл каталоги, на основі чого вони мали здійснити замовлення обласним відділенням книгокультторгам на приладдя та наочність і подбати про їх завезення. Учителі-предметники мали поррахувати кількість необхідного і зібрати в учнів кошти, а потім після надходження – роздати дітям їх замовлення. У кожному освітньому закладі мали бути колекції приладдя та наочностей. До 15 жовтня 1946 року обласні та районні відділи народної освіти мали

Зокрема, стан завозу на 10 вересня 1946 р. підручників у Тернопільській області складав 51,4% (або 351.425 примірників) [11, арк. 29зв].

На наступний – 1946/47 навчальний рік до друку було заплановано 99 назв тиражем 10.512 тисяч примірників Але затверджено 96 назв. З редакційного портфелю передано у видавництво 95 назв тиражем 10.417 примірників. Проте вийшло з друку 57 тиражем 7.672 тис. примірників [11, арк. 42–44зв].

З метою забезпечення «оновленою» за змістом навчальною літературою оголошували різноманітні конкурси. Так, згідно листа начальника видавництва

«Радянська школа» І. Криволапова Повху В. О. державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа» оголосила конкурс на складання нових підручників з української та російської мов для початкових шкіл УРСР, до якого долучили науковців та відповідних фахівців. У червні 1945 року була проведена установчо-організаційна конференція, у якій взяли участь 107 учасників, котрі виявили бажання працювати у цьому напрямку. Після – при обласних відділах народної освіти були створені по 2–3 авторські колективи та групи, між яким в основному було листування. У жовтні – грудні 1945 р. видавництво 2 рази викликало учасників, проте приїхали лише 50 осіб. Їх «Радянська школа» забезпечила грошима, добовими, харчуванням, житлом та навчальними програмами, папером тощо. Можна припустити, що програмне забезпечення було не на належному рівні. З метою створення програм 23 укладачі-автори за наказом заступника Наркома освіти П. Т. Дудника отримали творчі відпустки терміном на 1–2 місяці [12, арк. 7–8зв].

І. Криволапов зазначав про закінчення виготовлення 26 рукописів (букварів, підручників з української мови для російськомовних та україномовних шкіл). Але, нажаль, фактично робота над створенням підручників була припинена, особливо у Харкові, Сталіно, де не обговорювались проблеми існуючих підручників на сторінках преси. Програми мали бути у червні 1945р., а вони – видруковані у грудні 1945 р. Тому не дивно, що ніхто із учасників творчих груп не встиг здати рукописи своєчасно.

З вищезазначеного випливає, що І. Криволапов пропонував продовжити термін проведення конкурсу до 1 квітня 1946 р. й зобов'язати УНДП (професора Чавдарова) організувати консультації із видавництвом «Радянська школа», обговорити із художниками відповідне оформлення книг, залучивши і фахівців із інститутів післядипломної педагогічної освіти. Керманіч «Радянської школи» пропонував провести наради для дописувачів за участю представників видавництва у січні – лютому 1946 р. у великих містах, створивши відповідні матеріальні умови для учасників заходу [12, арк. 9–10зв]. Окрім цього, необхідно було доповнити склад «журю», вирішити питання з їх оплатою. З метою визначення належного рівня видань – й порядок приймання рукописів від автора, врегулювати питання охорони авторського права та запросити рецензентів [12, арк. 10зв].

У видавництві «Радянська школа» вміщена рецензія А. І. Білецького на підручник «Українська література» для середніх шкіл, затверджений Міністерством освіти УРСР. Це було 6-те доповнене видання 1946 року, обсяг книги складав 251 сторінку. Рецензент зазначав, що він змушений був написати свій доробок за дорученням за тими питаннями, які безпосередньо не стосувались його. Із роботи зрозуміло, що книга була надрукована ще у 1944 р., і з тих пір програма у школах не змінювалась. «Не смотря на мое уважение к авторитетному учреждению, одобрявшему и опубликовавшему программу, у меня имеются ряд принципиальных возражений против этой программы» [13, арк. 1–2зв].

Вона складалась із трьох частин: пояснювальної записки, власне програми, списку літератури для заучування напам'ять для позакласного читання. У програмі містився перелік творів з досить схематичними анотаціями. Кожен розділ починався і закінчувався фактично одними і тими

ж словами та фразами: «Значення творчості», «Значення спадщини» [13, арк. 5зв]. Опісля – фахівець наголошував, що у програмі необхідно продумувати кожне слово і вираз. Тут повторювався матеріал програми з літератури, котра функціонувала у РФССР. Але ж, в УРСР була власна специфіка, що не враховувалось у доробку. Тому, рецензент наголошував на можливості вивчення української та зарубіжної літератури, інтегруючи їх. «А чому бы в программе, которая состоит на $\frac{1}{4}$ из произведений реалистического стиля не дать образец западноевропейского буржуазного реализма, например творчество О. де Бальзака» [13, арк. 6зв].

А. І. Білецький зробив зауваження і щодо навчального навантаження. Так, на вивчення предмету, зокрема, у 3-х класах відводили 36 годин, а на радянську літературу – лише 46. Рецензент зазначав про певну диспропорцію, проте у відсотковому відношенні останнє складало 15%. У роботі відмічалось: «Творчество М. Рильского приравнивают к творчеству Гулака-Артемовского и отводят 6 часов соответственно; Яновского к Федьковичу – по 4 часа. Они же советские!!!» Тому, треба більше часу приділяти їх творчості, оскільки авторів-сучасників діти не знали. Рецензент наголошував, що у підручнику спостерігалась перевага освітньої функції над виховною, а треба було навпаки.

Він виступав проти об'єднання хрестоматійної та літературної частин підручника, бо одразу після вірша у ньому йшов розбір. «Быть может, я меньше знаю (выкладывав студентам – авт.) наших школьников. Не могу поверить, что они настолько непонятливы, беспомощны... в разборе произведений, что их надо разжевывать!?» Можливо, це було здійснено цілеспрямовано – з метою формування у них «правильної життєвої позиції та світогляду». Критик зазначав про схожість української та російської творчості, схвалюючи це. Проте пропонував звернутись не до російськомовної фольклорної спадщини, а провести паралелі сюжетів з україномовною: «А чому бы не вспомнить украинские сказки и вариацию этого сюжета у Панаса Мирного? Сюжеты у Квитки, Гоголя похожие, темы и сюжеты совпадают, почему бы не вспомнить их?» [13, арк. 34зв]. Рецензент виступав проти роздмухування дрібниць: «Часто какая-то «муха» предстает перед нами в виде большого «слона». Він зазначав про перенасиченість прізвиськами, власними назвами. Наприклад, у програмі згадали 115 імен українських письменників та культурних діячів і 30 російських. Хоча, якщо говорити про цілий курс, то варто і згадати [13, арк. 35зв].

У рецензії наголошувалось на незнанні методики викладання української літератури, марксистської ідеології, недостатності загальнолітературної підготовки, вплив буржуазно-націоналістичного українського літературознавства, формалізму, невмінні користуватись творами класиків марксизму, недостатньому розумінні власної діяльності [13, арк. 59зв]. А. І. Білецький писав про недостатній рівень науково-методологічного підґрунтя. Він зазначав, що автор підручника не консультувався із науковцями, звертався до авторів, роботи яких його «дезорганізували». Оскільки він був людиною свого часу, останній і керував його діями, спираючись на ту суспільно-політичну ситуацію, котра склалась у республіці [13, арк. 60зв]. Створюючи підручник автор керувався працями С. Єфремова, який дав кожному літературному явищу історичне пояснення, розглядаючи

його з позиції естетики. Враховуючи, що С. Єфремов на той час був представником буржуазного націоналізму, про що рецензент зауважив і порадив автору звернутись до інших доробків – В. Дорошевича, котрий став виразником демократичних ідей, соціальним критиком та майстром слова як в журналістиці, так і в літературі; підручника М. Новицького, який був шевченкознавцем, науковим співробітником Комісії ВУАН для видавання пам'яток новітнього письменства. Критик також рекомендував звернутись до спадщини А. Шамрая, котрий був реабілітований і працював далі в Інституті літератури ім. Т. Шевченка. Дослідник став творцем праць з історії української літератури, вивчав красноріччя поеції 30–40-х рр. XIX ст., проводив розвідки про український романтизм, був автором праць з теорії й методології вітчизняної та європейської літератури [14].

А. І. Білецький радив звернутись і до спадщини В. Коряка [15], який належав до Спілки пролетарських письменників «Гарт» (1923–1927), ВУСПП (1927–1932) і СРПУ (з 1934), був автором таких праць як «Тарас Шевченко», «Нарис історії української літератури» та двотомника під такою ж назвою [16]. Досліджував творчість В. Стефаніка. Протягом 1925–1936 рр. – професор і завідувач кафедри української літератури Харківського інституту народної освіти, 1926–1936 рр. – керівник кабінету радянської літератури Інституту Тараса Шевченка. 30 вересня 1937 року його виключено з КП(б)У як «буржуазного націоналіста, що не побажав роззброїтися проти Радянської влади». 1 жовтня Володимира Коряка заарештували органи НКВС. 21 грудня відбулася «церемонія» суду. Під час якої його було засуджено до розстрілу за контрреволюційну діяльність, що каральні органи і зробили вже наступного дня. Пізніше – у 1956 р. він був реабілітований [17]. Виходячи із вищезазначеного, критик виніс власний вердикт: «Пособие нуждается в основательной переработке».

Протягом 1946 р. видавництво «Радянська школа» випускала підручники та навчальні посібники для учнів різних ступенів школи та шкіл національних меншин тощо. Протягом 1946 р. Воно видало певний їх перелік, про який піде мова нижче. Так, для початкових шкіл видали «Буквар», «Українську мову», «Українську мову (для російських шкіл)», «Русский язык», «Прописи», «Читанку», «Збірник арифметичних задач і вправ». Ціна на них складала від 0,6 крб. («Збірник арифметичних задач і вправ») до 4 крб. («Русский язык») [13, арк. 23в].

У середній школі розширився спектр дисциплін і забезпечення – відповідно. Для учнів вийшли «Граматика української мови», «Граматика русского языка», «Збірник вправ з орфографії», «Хрестоматія з української літератури», «Німецька мова», «Англійська мова», «Французька мова», «Історія стародавнього світу», «Історія середніх віків», «Нова історія», «Історія СРСР», «Фізична географія СРСР», «Ботаніка», «Зоологія», «Анатомія і фізіологія людини», «Фізика», «Курс фізики», «Алгебра», «Геометрія», «Збірник задач з геометрії», «Збірник задач і вправ з арифметики», «Збірник задач з геометрії», «Прямолінійна тригонометрія», «Збірник задач з нерівностей», «Чотиризначні математичні таблиці», «Неорганічна хімія», «Органічна хімія», «Задачі і вправи з хімії». Тобто, судячи з цього переліку, акцент робився на грамотності учнів та математичній освіті [18, арк. 33в].

Окрім цього, видали посібники й для шкіл національних меншин. Зокрема – для польських: «Читанку», «Польську

мову», «Природознавство»; мад'ярських: «Збірник арифметичних задач і вправ», «Збірник геометричних задач і вправ», «Географію». Кожна з них коштувала від 1,5 до 3 крб. Дивлячись на першу цифру, можна зазначити про більшу вартість цих книг, в порівнянні з російськими чи українськими, що можна пояснити їх собівартістю і наявністю відповідних фахівців, котрі долучались до їх створення [18, арк. 43в].

Зазначене видавництво випустило й методичну літературу та посібники, серед яких такі: «Радянська школа і організація її роботи», «Школа Закарпаття», «К. Д. Ушинський», «На допомогу вчителю початкової школи», «Методика викладання української мови в середній школі», «Методичні вказівки до роботи з підручником французької мови», «Фізика в школі». Окрему групу склали відомчі видання, котрі включали в себе 264 назви. Тут – програми з різних предметів, інструктивні та методичні вказівки, інші відомчі видання Міністерства, включаючи матеріали заочних педагогічних інститутів. «Радянська школа» випускала й книги для учнів іноземними мовами. Так, протягом 1946 р. вийшли з друку англійською мовою «Уельс Герберт. 4 оповідання», «Джек Лондон. Два оповідання про собаку», «Джек Лондон. Вибрані оповідання. Частина 2», й німецькою: «Рахманов І. В. У боротьбі проти фашизму».

Важливим компонентом навчального процесу залишалось унаочнення матеріалу, який реалізовували через наочні посібники. Педагоги й учні користувались розрізною азбукою, таблицями: класів і розрядів, римських цифр, Піфагора, метричних мір, додавання, віднімання та множення, квадратів, періодичною системою Менделєєва та державного устрою СРСР. Недостатній арсенал залишався контурних карт, оскільки протягом року видали лише карти СРСР, Африки, Північної та Південної Америк [18, арк. 53в].

Тобто, у зазначений період уряд намагався відновити процес отримання освіти, забезпечивши найнеобхіднішим, у тому числі – підручниками та посібниками. При цьому залишалися певні прогалини. Перспективою нашого дослідження є вивчення проблеми у хронологічному вимірі.

Список використаних джерел

1. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. посіб. / Л. А. Медвідь. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
2. Курило В. С. Становлення і розвитку системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в XX столітті: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / В. С. Курило; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2000. – 39 с.
3. Викладачі Ніжинської вищої школи Біобібліогр. Показч. – Ч.2, Ч.3. 1920–1940. 1940–1970 / уклад.: Л. В. Гранатович, Т. П. Скатерина; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. Фундам. б-ка. – Ніжин, 2000. – 248 с.
4. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: Колективна монографія / Відп. ред. В. М. Даниленко; Ред.-упоряд. Н. О. Лаас; Авт. кол.: О. Г. Бажан, П. М. Бондарчук, В. К. Борисенко, О. В. Булгакова, В. М. Даниленко, П. І. Киричевський, В. О. Крупина, Н. О. Лаас, В. М. Мазур, М. К. Смольницька, Н. М. Хоменко, В. П. Швидкий, О. В. Янковська. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2014. – 697 с.
5. Головка С. Г. Наукові засади розвитку творчої пізнавальної діяльності учнів у вітчизняній педагогіці (20-ті – середина 80-х років XX ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук / С. Г. Головка; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 20 с.
6. Слюсаренко Н. В. Організація трудової підготовки учнів на Херсонщині (друга половина XX століття): Навч. посіб. / Н. В. Слюсаренко. – Херсон: Айлант, 2006. – 132 с.

7. Литовченко О. В. Соціальна адаптація дітей у позашкільній виховній роботі в Україні: історичний аспект (1917–2007 рр.) / О. В. Литовченко // Позашк. освіта та виховання. – 2007. – №1.
8. Чепіль М. М. Теорія і практика формування творчої особистості підлітків у позакласній виховній роботі (друга половина XX – початок XXI ст.): монографія / М. М. Чепіль, А. В. Возняк; Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобиц, 2009. – 288 с.
9. Богданець-Білокаленко Н. І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50–ті роки XIX ст. – 50–ті роки XX ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук / Н. І. Богданець-Білокаленко; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2007. – 20 с.
10. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення у галузі початкової освіти України (1960–2000 рр.): Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Я. П. Кодлюк; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2005. – 38 с.
11. ЦДАГО України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.73. – Спр.272.
12. Там само. – Спр.276.
13. Там само. – Спр.298.
14. Біографія Агарія Шамрая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://myropillya.at.ua/publ/biografija_agarija_shamraja/1-1-0-10
15. Коряк Володимир. Нарис історії української літератури [Текст] / В. Коряк. – Т.1: Література передбуржуазна. – Фотопередр. з вид. Харків 1929 р. (Українське літературознавство / Український Вільний Університет. Філософський факультет. – Вип.10). – Мюнхен, 1994. – 467 с.
16. Коряк Володимир. Нарис історії української літератури [Текст] / В. Коряк. – Т.2: Література буржуазна. – Фотопередр. з вид. Харків 1929 р. (Українське літературознавство / Український Вільний Університет. Філософський факультет. – Вип.11). – Мюнхен, 1994. – 457 с.
17. Коряк Володимир Дмитрович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%BA_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%94%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
18. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.73. – Спр.277.
10. Kodljuk Ja. P. Teorija i praktyka pidruchnykotvorennja u galuzi pochatkovoi osvity Ukraïny (1960–2000 rr.): Avtoref. dys... d-ra ped. nauk: 13.00.01 / Ja. P. Kodljuk; In-t pedagogiky APN Ukraïny. – K., 2005. – 38 s.
11. CDAGO Ukraïny (dali – CDAGO Ukraïny). – F.1. – Op.73. – Spr.272.
12. Tam samo. – Spr.276.
13. Tam samo. – Spr.298.
14. Biografija Agarija Shamraja [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://myropillya.at.ua/publ/biografija_agarija_shamraja/1-1-0-10
15. Korjak Volodymyr. Narys istorii' ukrai'ns'koi' literatury [Tekst] / V. Korjak. – T.1: Literatura peredburzhuazna. – Fotoperedr. z vyd. Harkiv 1929 r. (Ukraïns'ke literaturoznavstvo / Ukraïns'kyj Vil'nyj Universytet. Filosofichnyj fakul'tet. – Vyp.10). – Mjunhen, 1994. – 467 s.
16. Korjak Volodymyr. Narys istorii' ukrai'ns'koi' literatury [Tekst] / V. Korjak. – T.2: Literatura burzhuazna. – Fotoperedr. z vyd. Harkiv 1929 r. (Ukraïns'ke literaturoznavstvo / Ukraïns'kyj Vil'nyj Universytet. Filosofichnyj fakul'tet. – Vyp.11). – Mjunhen, 1994. – 457 s.
17. Korjak Volodymyr Dmytrovyh [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%BA_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%94%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
18. CDAGO Ukraïny. – F.1. – Op.73. – Spr.277.

Lavrut O. A., Ph.D., Assoc., Acting Rector of Donetsk Regional Institute of Postgraduate Education (Ukraine, Slavyansk), lavrut.olga@gmail.com

Educational institutions providing comprehensive USSR in the second half of the 1940–s

The second half of the 1940s was easy for the Ukrainian people. Severe test post-war years echoed in all spheres of life. There was no exclusion of educational and cultural sphere that almost completely destroyed. The process of restoring it – hard. Apart from human losses been added destroyed buildings, the absence of a base. One of the important issues remained to educational software. It is, basically, was liquidated or vandalized during the war. The government faced a serious problem: that lift facilities, which preserved and create a new one. In order to clarify the urgent needs in schools conducted some exploration on the basis of which consisted of a list of necessary and sent to above. Creating programs and, based on textbooks, manuals and visual aids become a priority. This occurred in the relevant publications that actually monopolized this activity, which was characteristic of one a day. Variability programmatic support – almost absent.

On the basis of educational software programs were published. The term of its submission and sent to educational institutions were inopportune. Therefore, at the beginning of the school year, not all the students and teachers secured the publication that affect the organization and proper quality education. Often students need to buy for the price of their fathers. In order to provide «updated» within the meaning educational literature announced various competitions. It took place at various levels. For the qualitative content of the books to the creation of invited specialists.

Literature in foreign languages also adresovalas student, but her list was very limited. An important component of the educational process remained illustrate material which is implemented through appropriate manuals.

Keywords: post-war problems, training, software, manuals, textbooks, review, visibility.

Лаврут О. А., кандидат исторических наук, доцент, и.о. ректора, Донецкий областной институт последипломного педагогического образования (Украина, Славянск), lavrut.olga@gmail.com

Учебное обеспечение общеобразовательных учреждений УССР во второй половине 1940–х гг.

Вторая половина 1940–х годов стала нелегкой для украинского народа. Тяжелые испытания послевоенных годов отзывались во всех сферах жизни. Не стала исключением образовательно-культурная сфера, которая почти полностью разрушена. Процессы ее восстановления – нелегкие. Вместе с человеческими жертвами были и разрушенные здания, отсутствие соответствующей базы. Одним из важных вопросов оставалось учебное обеспечение. Оно, в основном, было ликвидировано или изуродовано в процессе военных действий. Перед правительством стала серьезная проблема: поднять ту материальную базу, которая сохранилась и создать новую. С целью определения потребностей учебных учреждений проводились некоторые разведки, на основе чего составлялся перечень необходимого и отсылался выше. Составление программ и на их основе учебников, пособий и наочностей стало одним из приоритетных. Это осуществлялось в соответствующих изданиях, которые, фактически, монополизировали эту деятельность, что было характерно той эпохе. Вариативность программного обеспечения – почти отсутствовало.

На основе программ издавалось учебное обеспечение. Срок его издания и поступления в образовательные учреждения были несвоевременными. Поэтому, на начало учебного года не все ученики и педагоги обеспечивались изданиями, что

References

1. Medvid' L. A. Istorija nacional'noi' osvity i pedagogichnoi' dumky v Ukraïni: Navch. posib. / L. A. Medvid'. – K.: Vikar, 2003. – 335 s.
2. Kurylo V. S. Stanovlennja i rozvytok systemy osvity ta pedagogichnoi' dumky Shidnoukraïns'kogo regionu v XX stolitti: Avtoref. dys... d-ra ped. nauk: 13.00.01 / V. S. Kurylo; In-t pedagogiky APN Ukraïny. – K., 2000. – 39 s.
3. Vykladachi Nizhyns'koi' vyshhoi' shkoly Biobibliogr. Pokazhch. – Ch.2, Ch.3. 1920–1940. 1940–1970 / uklad.: L. V. Granatovyh, T. P. Skateryna; Nizhyn. derzh. ped. un-t im. M. Gogolja. Fundam. b-ka. – Nizhyn, 2000. – 248 s.
4. Social'ni transformacii v Ukraïni: piznij stalinizm i hrushhova'ka doba: Kolektyvna monografija / Vidp. red. V. M. Danylenko; Red.-uporjad. N. O. Laas; Avt. kol.: O. G. Bazhan, P. M. Bondarchuk, V. K. Borysenko, O. V. Bulgakova, V. M. Danylenko, P. I. Kyrychevs'kyj, V. O. Krupyna, N. O. Laas, V. M. Mazur, M. K. Smol'nic'ka, N. M. Homenko, V. P. Shvydkyj, O. V. Jankovs'ka. NAN Ukraïny. Instytut istorii' Ukraïny. – K.: Instytut istorii' Ukraïny, 2014. – 697 s.
5. Golovko S. G. Naukovi zasady rozvytku tvorchoi' piznaval'noi' dijial'nosti uchniv u vitchyznjanij pedagogici (20–ti – seredyna 80–h rokov XX st.): Avtoref. dys... kand. ped. nauk / S. G. Golovko; Lugan. nac. ped. un-t im. T. Shevchenka. – Lugans'k, 2006. – 20 s.
6. Sljusareko N. V. Organizacija trudovoi' pidgotovky uchniv na Hersonshhyni (druga polovyna XX stolittja): Navch. posib. / N. V. Sljusarenko. – Herson: Ajlant, 2006. – 132 s.
7. Lytovchenko O. V. Social'na adaptacija ditej u pozashkil'nij vyhovnij roboti v Ukraïni: istorychnyj aspekt (1917–2007 rr.) / O. V. Lytovchenko // Pozashk. osvita ta vyhovannja. – 2007. – №1.
8. Chepil' M. M. Teorija i praktyka formuvannja tvorchoi' osobystosti pidlitkiv u pozaklasnij vyhovnij roboti (druga polovyna XX – pochatok XXI st.): monografija / M. M. Chepil', A. V. Voznjak; Drogobyc. derzh. ped. un-t im. I. Franka. – Drogobych, 2009. – 288 s.
9. Bogdanec'–Biloskalenko N. I. Problema formuvannja osobystosti u zmisty pidruchnykiv z chytannja dlja pochatkovoi' shkoly (50–ti roky XIX st. – 50–ti roky XX st.): Avtoref. dys... kand. ped. nauk / N. I. Bogdanec'–Biloskalenko; Pivdennoukr. derzh. ped. un-t im. K. D. Ushyns'kogo. – O., 2007. – 20 s.

вляло на організацію і відповідне якість отримання освіти. Часто ученики покупали необхідне за деньки своїх родителів. С целью обеспечения «обновленной» за содержанием учебной литературой объясняли различные конкурсы. Это происходило на разных уровнях. Для качественного содержания книг к их созданию привлекались соответствующие специалисты.

Литература иностранным языком также адресовалась ученичеству, но ее перечень был довольно ограниченным. Важным компонентом учебного процесса оставалась наочность материала, который реализовался посредством соответствующих пособий.

Ключевые слова: послевоенный, проблемы, обучение, обеспечение, учебник, пособие, рецензия, наочность.

* * *

УДК 94(477)«1953/1964»:378

Лук'яненко О. В.,
кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри культурології, Полтавський національний
педагогічний університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

«І ЩО ЦЕ НЕ ПЕДАГОГ, НЕ ДАЙ БОГ...»: ПРАКТИКА У ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШАХ УРСР ДОБИ «ВДЛИГИ» (Ч.1)

Ілюструються зміни у процесі організації та проходження педагогічної практики студентів педагінститутів УРСР періоду десталінізації (1953–1964 рр.). Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило описати проблему ставлення до неї викладачів вишів та учителів шкіл; виявити її реальне та бажане змістове наповнення, порівняти можливості освіти в організації педагогічної та політехнічної виробничої практики молоді.

Ключові слова: повсякдення, педагогічна практика, політехнічна практика, вища педагогічна школа, десталінізація.

З університетської лави ми знаємо класичне філософське твердження про те, що практика – це критерій істини. Педагогічна ж практика упевнено може вважатися критерієм істинності вибору педагогічної професії молодою людиною. Після перших уроків біля дошки з «живими», а не віртуальними дітьми багато хто проводить переоцінку своїх мрій та устремлінь. Пригадується, як окремі мої однокласники, вкусивши з цього «дерева пізнання добра та зла» нелегкого учительського хліба, упевнено покрокували писати заяви на переведення зі стаціонару на заочне відділення, а згодом і взагалі зникли з педагогічного обр'ю. Щось доволі схоже було й упродовж формування радянської педагогічної школи пост-сталінської доби. У Київському ДПП у 1963 р. пролунала цікава думка про те, що українські освітяни мали відроджувати традиції прогресивних педагогів минулого. Молоді педагоги повинні були починали своє знайомство зі школою не з розмірковування над її проблемами, а стаючи на місце учителя та даючи зразковий урок [9]. Ми спробували витворити загальний образ першого професійного досвіду, що його мали студенти педагогічних вишів УРСР к 1953–1964 роках. Для цього скористалися публікаціями студентів, викладачів вузів та учителів загальноосвітніх навчальних закладів, які стосувалися їхнього перебування у школах країни на педагогічних та виробничих практиках. Тим паче, що доба десталінізації ознаменувалася черговою хвилею змін в організації цього процесу, що викликало дискусії в освітянських колах.

Про педагогічну практику освітяни «вдлиги» згадали у другій половині 1950-х. У цей період молодь, окрім сільськогосподарської, проходила педагогічну практику у школах, політехнічну на промислових підприємствах та установах, та літню педагогічну піонерських таборах. Останній вид часто реалізувався найменше. Наприклад,

у Житомирському ДПП у 1955 р. лише 15% студентів другого курсу змогли влаштуватися на роботу в літні табори через перенасиченість ринку праці освітянами. До речі, ця ситуація особливо не змінилася й нині. У багатьох оздоровчих таборах проходить «відсів» практикантів. На роботу залишаються лише потрібний відсоток, який заклад може забезпечити не лише роботою, але й заробітною платою відповідно до штатного розпису. У середині століття ситуація, певне, була такою ж самою. Тому викладачі Житомирського вишу рекомендували Міносвіти дозволити їм залучати тих студентів, що не прилаштувалися у піонерські табору, на колгоспну роботу. Тим паче, що на 1956 р. освітяни розраховували на літню працевлаштування лише 10% своїх вихованців [1].

На третьому курсі молодь також ставала до проходження політехнічної практики. Вона виводила молоде покоління з класів на фабрики та заводи. Мода на виховання здібного до всього спеціаліста найширшого профіля діяла. Наприклад, у 1958 р. у Ніжині 53 студенти-фізики III–IV курсів практично закріплювали знання з технології матеріалів на міському механічному заводі. Молодь працювала у ливарному, ковальському та токарно-верстатному цехах, набувала досвіду в слюсарно-монтажних бригадах. Студенти паралельно з виробництвом готувалися й до теоретичних заліків. Так, на підприємстві вони підбирали зразки матеріалів для власних курсових робіт та виготовляли наочності для захисту – перевірені практичним досвідом плакати, схеми або ж розміщували деталі на фанерних щитах [17].

Політехнічна практика не була споглядальною навпроти, вона дозволяла не лише набути досвіду, але й ставала джерелом додаткових трудових ресурсів для установ. Наприклад, вихованці Київського ДПП на III курсі знайомилися з роботою на металообробному та авторемонтному заводах. Студенти-фізики працювали по 8 годин на день. У такому режимі вони присвячували 9 днів слюсарній справі, 6 днів роботі за верстатами, 2 дні вправлінням у цеху по обробці металу тисненням, та по 2 дні у ливарному, зварувальному та деревообробному цехах. Таким чином, один студент за 23 дні активної практики відробляв підприємству 184 людино-години. Не дивно, що в кінці практики окремі студенти виходили з професійними посвідченнями. Так, у 1958 р. 33 молодим освітянам присвоїли 3–4 розряди, а студент Жабінський навіть отримав 5 розряд токаря. Мусимо зробити ремарку, що педагогічні виші у більшості своїй були жіночими навчальними закладами у силу традиції та специфіку професії. Це інколи породжувало труднощі в організації виробничої політехнічної практики молоді. Скажімо, у квітні 1958 р. на 3 авторемонтних заводах Києва проходив практику IV курс згаданого вище КДПП. Спочатку дирекція заводів навіть вагалася, чи можна їм допускати до процесу студентів-дівчат. Проте, справа виявилася навіть цікавішою. В кінці роботи керівництво навіть оголошувало подяки дівчатам виконання планів, високий рівень освіти та паралельну культурну роботу на виробництві [18]. Прикметно, що саме практика студентів стала тлумачитись як реальне виконання настанов про зв'язок освіти з життям. Щоб продемонструвати плюси педагогічної практики, викладачі Черкаського ДПП навіть пропонували розширити раду інституту, яка раніше складалася лише зі штатних викладачів. До неї, за пропозицією черкашан, мали б увійти спочатку